

Питање правне заштите морално-социјалних обавеза заслужује да буде посебно и исцрпније третирано него што је то могуће у раду ове крсте. Међутим, већ сада је могуће сматрати да друштво које почива на солидарности његових чланова, на њиховој узајамној помоћи и сарадњи и другим пласменитим принципима — као што је то случај са социјалистичким друштвом, мора да има битно друкчији став по питању правне заштите морално-социјалних обавеза од друштава која почивају на индивидуализму и начелима која индивидуализам потхрањују. Социјалистички морал, начела живота социјалистичког друштва и ступањ свести социјалистичког грађанина налажу вршење морално-социјалних обавеза. Социјалистичко право треба да буде на висини ових социјалистичких вредности. Оно ће то, између осталог бити и пружањем правне заштите при вршењу морално-социјалних обавеза. Тиме ће да потстиче чланове социјалистичког друштва на вршење ових обавеза и допринеће неговању и учвршћењу социјалистичког морала, социјалистичке свести и социјалистичког васпитања људи.

Др. Живомир Ђорђевић

ПРИМЕНА ПРОПИСА ЧЛ. 316 ЗАКОНА О ПАРНИЧНОМ ПОСТУПКУ

— Поводом пресуде Рев. бр. 1069/58 од 2 јуна 1959 *Правни живот*, 9—10/59 —

Резиме правног схватања првостепеног суда јесте: тужила ће по пресуди којом се изриче алтернативна обавеза туженог да врати одређене количине пољопривредних производа или да плати њихову вредност у новцу, у поступку извршења тражити предају ових количина. За случај да се производи не нађу уопште или делимично, тек онда долази у обзир обавеза туженог да плати противвредност у новцу.

У конкретном случају утврђено је да су тужила и тужени, обрађујући заједнички земљиште, произвели извесну количину пшенице, кукуруза у зрну, пасуља и сена и да тужили по основу тог рада припада по 1/5 односних пољопривредних производа (за које је неспорно да се налазе код туженика), те је туженик правилно пресудом обавезан да означени део преда тужили. Није, међутим, требало извођењем доказа вештачењем утврђивати њихову противвредност у новцу (цену) ради одређивања алтернативне туженикове обавезе (односно алтернативног овлашћења које се у пракси у великом броју случајева погрешно формулише као његова алтернативна обавеза), јер је такво поступање првостепеног суда у супротности са прописом чл. 316 закона о парничном поступку. По том пропису, ако је тужилац вољан да уместо тражених ствари прими новчани износ, онда висину тог износа он одређује, а од воље туженика зависи да ли ће извршити спорну, утужену обавезу или ће платити одређени новчани износ (чл. 316 у вези чл. 39, ст. 1, и 174, ст. 2, закона о парничном поступку).

Зато у оваквом спору није потребно утврђивати вредност предмета спора, нити одлучивати да ли је одређени износ новца умерен и правилно одмерен, односно да ли одговара вредности спорне ствари у новцу. Суд може једино, ако је вредност дотичног спора очигледно превисока или прениска, услед чега долази у питање надлежност суда или састав суда, најдоцније на припремном рочишту или ако исто није одржано, на главној расправи, пре почетка расправе о главној ствари, да брзо и на погодан начин провери тачност означене вредности, а све ово ради правилног утврђивања надлежности (чл. 39, ст. 3). Тада се надлежност суда, ако је основано проверавање, утврђује према вредности ствари односно према вредности предмета спора а не према „одређеном новчаном износу“ (чл. 25, ст. 1, чл. 27 и 28, ст. 1, у вези чл. 39). У том смислу није било жалбе ни ревизије тужилачке стране, те о томе виши суд није ни одлучивао (чл. 353, ст. 2, у вези чл. 343, ст. 1 и чл. 371). Иначе, такви наводи представљали би разлог за преиначење пресуде, уколико се односи на одређени новчани износ, односно и за укидање пресуде, ако износ није одређен у смислу чл. 316 (чл. 360, ст. 1, тач. 2 и 4, и чл. 379 односно чл. 343, ст. 1, чл. 353 и 357, чл. 370, тач. 1, чл. 375 и 376).

Савезни врховни суд одбио је ревизију туженог због нетачно утврђене алтернативне обавезе. Тужени би имао успеха изузетно у једном случају (ако вештачење није вршено или није правилно извршено) и то, ако би у пресуду као „одређени новчани износ“ био унесен већи износ новца него што га је тужилачка страна у тужби или у току спора до закључења главне расправе означила у смислу чл. 316. Изјава о новчаном износу, сходно чл. 178 и 181 у вези чл. 316, обавезује тужиоца од дана када је туженик за њу сазнао. Због тога тужилац не би могао једнострано, без пристанка туженика да преиначује или повлачи ову изјаву. Друкчије поступање противило би се поред осталог и правној природи прописа чл. 316 (овлашћење туженика да бира чинидбу за извршење) и чињеници, да одређивање новчаног износа суштински представља део тужбе (без обзира на то када се изјава о томе даје) и да при изрицању пресуде дели судбину утужене, спорне обавезе.

Пре ступања на снагу закона о парничном поступку постојало је правно правило процесног права по садржини истоветно са одредбом чл. 316 закона. Ово се пак правно правило није скоро никако примењивало. Међутим и сада постоји тенденција да се одговарајући позитивни пропис игнорише односно да се погрешно примењује. И тако се у ствари од једног спора без потребе стварају два спора. Такво поступање отежава ефикасно и брзо окончање спора, а није ни у духу начела законитости нити начела правде и правичности.

На пример, у парницама ради повраћаја или предаје ствари у својину и државину, утврђује се не само да је одређена покретна ствар власништво тужиоца и да се без основа налази код туженика или да је туженик по неком правном основу (уговору о остави, послузи, итд.) дужан да дотичну ствар преда тужиоцу, већ се путем вештака утврђује и вредност утужене ствари, као да је у питању накнада, односно као да та ствар у тренутку покретања парнице не постоји (чл. 182 у вези чл. 183). Таквом праксом ту-

женик се ставља у бољи положај од тужиоца, који губи бенефицију да утврђује висину поменутог новчаног износа односно да утврђује вредност предмета спора. Услед тога се туженик, ако спорну ствар прода по цени већој од утврђеног новчаног износа може без основа неправедно обогатити (за разлику која представља стварно обогаћење) или може евентуално без икакве своје заслуге да дође до потребне ствари, док тужилац по правилу не би могао то да постигне. Тако туженик у наведеном спору, изјављује правне лекове у крајњој линији због погрешно утврђене вредности ствари и одлаже извршење пресуде, иако је био у могућности да дотичне ствари као замениве, уколико их је без основа присвојио (утрошио или отуђио) прибави и изврши своју главну, утужену обавезу. (Ствари које су одређене по роду — генусу, могу се, према правним правилима грађанског права увек предати у државину односно вратити у природу.) Он, дакле, иде за тим, да снизи новчани износ (који би платио уместо спорних пољопривредних производа) и тиме фактички оштети тужиљу.

Законодавац је, међутим, супротно наведеном, желео да прописом чл. 316 заштити тужиоца од самовоље туженика. За тужиоца је у већини случајева важно да дође до државине и власништва својих ствари а не до њихове противвредности. Утужене ствари, као што су: половно одело, алат, уметничке слике, собни намештај, често представљају за њега већу вредност од прометне, јер постоји могућност да за ту вредност не може да набави одговарајуће ствари које су му потребне или неопходне. Ради овога је тужилац и овлашћен да својом изјавом, по свом нахођењу, одређује новчани износ који жели да прими уместо неновчаног имовинског захтева (чл. 316 у вези чл. 39, ст. 1, и чл. 174, ст. 2). Овако одређени новчани износ обично је већи од прометне вредности предметне ствари. На тај начин тужилац (који се није ограничио искључиво на тражење ствари) посредно приморава туженика да му преда спорну ствар или да му плати односни износ новца, за који може да прибави ствар веће вредности од вредности утужене ствари. Туженик, према овоме, нема права да приговара висини наведеног износа, нити има разлога да то чини, јер, као што је речено, од његовог нахођења и воље зависи како ће да поступи, односно коју ће чинидбу да изврши.

Из изложеног произилази да тужилац може да тражи само извршење неновчане обавезе а туженик има право избора — право да изврши ту обавезу или да плати предметни новчани износ. Он то право користи обично приликом извршења и може се исплатом поменутог новчаног износа ослободити предаје ствари, мада је дотична ствар пронађена у његовом притежању. Ако се деси да туженик у току спора или касније по правоснажности пресуде, намерно сакрије, уништи, учини неупотребљивом или отуђи односну ствар или ако та ствар пропадне његовом кривицом тако да у тренутку спровођења извршења није у могућности да изврши своју обавезу (да преда ствар тужиоцу), онда је дужан да плати одређени новчани износ с обзиром да је оваквим својим поступком пре извршења искористио своје право избора (чл. 316 у вези чл. 182 и 183). Исто то важи и за случајеве намерног оштећења или делимичне пропасти утужене ствари кривицом туженика, јер

се из таквог стања ствари, аналогно пропису чл. 138 закона о наслеђивању, може извести логичан закључак да је туженик њоме располагао и тиме манифестовао своју вољу да предметну ствар задржи за себе односно да плати одређени износ новца. (Ако се у том смислу не схвати чл. 316, онда би се у наведеном случају отуђења ствари, итд., могло поставити питање постојања кривичног дела утаје из чл. 254 Кривичног законика, што би било неправилно.) Такав је нормалан развој ствари и за такве случајеве законодавац је предвидео одредбу чл. 316 у вези чл. 39, ст. 1, и чл. 174, ст. 2.

Према томе, разлог да се противвредност спорне ствари у новцу одређује супсидијарно за случај, ако се приликом извршења односна ствар не пронађе у тужениковом притежању, не може да опстане, јер се не заснива ни на једном законском пропису.

Тужилац, истина, има могућности, као што је познато, да поред повраћаја ствари, супсидијарно тражи и накнаду штете, али у таквом случају није реч о примени чл. 316, већ о истицању више тужбених захтева у једној тужби (чл. 176). У тој парници суд може да одбије први тужбени захтев ради повраћаја ствари а да освоји супсидијарни ради накнаде штете. Тада је дужан да извођењем доказа (углавном вештачењем — чл. 239 до 250) утврђује вредност ствари, будући да је спорна висина штете.

Слично овоме, и када је у питању алтернативна обавеза (обавеза туженика ма по којем правном основу — уговору, једностраној изјави, итд., — да тужиоцу преда ствар или да му накнади противвредност исте) извођењем доказа утврђује се вредност ствари, јер су оба захтева спорна. У тој парници, ако је основан тужбени захтев, туженик се алтернативно обавезује на обе чинидбе. Тужилац на основу такве пресуде може да тражи извршење било које чинидбе (а не само предају ствари, као што је код алтернативног овлашћења из чл. 316), али туженику ипак припада право избора све дотле док тужилац као овлашћеник не буде потпуно или делимично примио чинидбу.

Неправилно је, дакле, уколико није реч о алтернативној обавези, истовремено у спору утврђивати односно утврдити постојање дотичне ствари и висину накнаде за ту ствар. Јер, или ствар постоји и тада треба пресудом обавезати туженика да је преда тужиоцу или да плати „одређени новчани износ“ или ствар не постоји и тада треба утврђивати вредност односне ствари и туженика обавезати да плати утврђени новчани износ на име накнаде за ту ствар (чл. 174, ст. 3).

Исто тако ни правно схватање, према којем се односна вредност ствари утврђује ради спровођења извршења за случај да туженик после правоснажности пресуде (или и пре правоснажности, кад се туженик на нове чињенице није могао више успешно позивати, а то је до закључења последње расправе — првостепене или другостепене, ако је ова одржана — чл. 288, ст. 2, чл. 293, 350—352 и 324), без овоје кривице (услед случаја или више силе) не може да изврши обавезу, — нема правне подлоге, јер суд, примењујући прописе закона о парничном поступку изриче пресуду, а у поступку извршења туженик односно извршеник има право да опозиционом

тужбом у смислу правних правила извршног поступка истакне предметне приговоре. Поред овога, туженик на основу исте правне ситуације (на основу чињеница насталих после закључења последње расправе), уколико се не води извршни поступак (пре подношења предлога за дозволу извршења или после спроведеног извршења) може тужбом да покреће нову парницу о већ правоснажно пресуђеном правном односу с обзиром да правоснажна пресуда важи док се не измени њен чињенични и правни основ (чл. 324 и 322). Чињенице, пак, настале пре предметне расправе не могу се остваривати у редовној грађанској парници (разуме се између истих странака о истом правном питању расправљеном у ранијој парници, пошто суд у таквом случају по приговору или службеној дужности одбацује тужбу због правоснажно пресуђене ствари — чл. 277 ст. 2, и 290 у вези чл. 322, 323, 343, ст. 2, т. 9, чл. 353, ст. 2, чл. 371, ст. 2, и чл. 379, 381—389).

Најзад, постоји и мишљење да од тужиоца зависи да ли ће се у спору ради предаје ствари у својину и државину утврђивати вредност дотичне ствари. Тужилац, наиме, када жели да добије утужену ствар, произвољно означава висок износ новца који је спреман да прими уместо ствари. Ако пак жели да дође до новца, односно ако му није стало до ствари, он може да предложи да се вештачењем утврди вредност спорне ствари у новцу коју ће примити. У том случају суд је тобож дужан да извођењем доказа вештачењем утврђује новчани износ као противвредност дотичне ствари. Овакво мишљење неосновано је како са већ наведених разлога, тако и са разлога што није у складу са правном природом закона о парничном поступку који је јавно-правног карактера (чл. 1). Ниједном одредбом тог закона странка није овлашћена да мења садржај прописа чл. 316 који је као правило за вођење поступка обавезан и за странке и за суд. Странка не може дакле уместо алтернативног овлашћења туженог из чл. 316 предлагати алтернативну обавезу (чији се основ заснива на материјалном праву), односно нема могућности да одређени новчани износ учини спорним, кад исти по својој правној природи није споран. Тужилац може, ако хоће, вештачењем ван суда да утврђује вредност ствари, а може да одреди новчани износ и испод те вредности. Све то нема никаквог значаја за суд и туженика који поступа по свом нахођењу. Сем тога, законодавац је, као што је већ објашњено прописом чл. 316, заштитио тужиоца у односу на спорну ствар. Стога не би било логично ни правилно да се тужиоцу тим истим прописом, услед његовог предлога пружа нека друга, нарочита могућност да евентуално (у зависности од воље туженика) дође до новчаног износа, када је спорна једино својина и државина ствари. Краће речено, тужиоцу се пружа могућност да дође до своје ствари, а туженику да се исплатом одређеног новчаног износа ослободи своје обавезе.

Уосталом, наведено мишљење о примени чл. 316 било би неспојиво и са основним начелима парничног поступка — начелом процесне економије и начелом забране злоупотребе процесних права. Докази се, наиме, сходно прописима чл. 6, 209, 289 и 293, изводе кад су спорне важне и одлучне чињенице. Извођење пак доказа вештачењем ради утврђивања вредности

ствари у новцу, чији би износ тужилац био вољан да прими, представљао би злоупотребу права из чл. 316, као и права из наведених прописа с обзиром да односни новчани износ није споран и да су странке дужне да савесно користе права, која су им законом о парничном поступку призната. Тиме би се једновремено без потребе одуговлачно поступак (чл. 8 и 9). Одбијањем предлога странака за такво извођење доказа, суд би онемогућио предметну злоупотребу права и одуговлачење поступка, а то је и његова дужност.

Даље, суд је, као што је изложено, под изузетним околностима овлашћен да утврђује вредност предмета спора (чл. 39, ст. 3). Осим овог изузетка, нигде није нормирано да је суд дужан да по предлогу странака утврђује ту вредност, нити да је овлашћен да такву вредност сматра као „одређени новчани износ“. Отуда утврђивање вредности предмета спора у смислу изнетог мишљења представља повреду одредаба парничног поступка. Ова повреда није од утицаја на доношење законите и правилне пресуде, (туженик се скоро никад не противи предлогу тужиоца за извођење доказа вештачењем пошто оправдано сматра да ће му исто бити од користи), те се побијана пресуда по жалби, само због предметне повреде, не би могла укинути, односно не би се могла укинути ни првостепена ни другостепена пресуда по ревизији, нити преиначити (чл. 343, ст. 1, 353, 357, ст. 1, 358, 360, 371, 375, 376 и 379). (Изјављиване су жалбе у том погледу, али без успеха. Можда би се, по правном леку туженика, могло поставити питање постојања разлога за укидање или преиначење, ако би имало доказа да је сам тужилац одређивао мањи износ новца од утврђеног.) Постоји, дакле, правна могућност да се по предлогу тужиоца утврђује вредност предмета спора односно могућност да се устали погрешна пракса. Када пак суд погрешно усвоји предлог тужилачке стране или у случају да се са предлогом тужене стране сложи тужилац да вештачењем утврђује вредност ствари, онда је суд дужан да правилно спроведе тај доказ. При таквом стању ствари и тужилац и туженик имају право да побијају правилност и резултат вештачења и да у том погледу стављају нове предлоге и изјављују правне лекове, услед чега суд долази у ситуацију да одлаже рочишта за главну расправу (чл. 105, 303, 293, 350, ст. 2, и 352), а виши надлежни суд да по правним лековима укида првостепену пресуду (чл. 357 и 358) односно да укида другостепену, а по потреби и првостепену пресуду и ствар враћа на поновно суђење ради уклањања предметних повреда, односно ради поновног или новог извођења доказа пред првостепеним судом у циљу утврђивања чињеничног стања (чл. 370, 371, 375 и 376) или да другостепену пресуду преиначује (чл. 360, ст. 1, тач. 2—5, у вези чл. 379), односно да потврђује пресуду, ако је правилна (чл. 356 и 377). Јасно је, дакле, да погрешна примена чл. 316 поред фактичког одуговлачења поступка услед самог извођења доказа вештачењем, посредно доводи и до потенцијалне могућности да се услед изјављених правних лекова окончање поступка одложи за дужи период времена (а то се скоро редовно и догађа).

У пракси се дешава да тужилачка страна, погрешно схватајући пропис чл. 316, изјављује да је вољна да уместо утужене ствари прими одређени новчани износ као противвредност исте, а једновремено предлаже и да се

тај износ утврди путем вештака. Овакав предлог странке не може бити оправдање за утврђивање вредности предмета спора. Странка не може, на име, да наметне суду своју вољу у том смислу да се висина тог износа утврђује извођењем доказа вештачењем, пошто би то било, као што се види, неправилно и незаконито. Сходно овоме, ако странка у тужби не би дала јасну и прецизну изјаву у смислу чл. 316 или би дала неодређену и неразумљиву изјаву у погледу висине новчаног износа, суд би поучио странку да тужбу исправи односно допуни и у ту сврху може да је позове у суд или да јој врати тужбу ради исправке (чл. 270 у вези чл. 98 и 10).

Затим је неправилно да суд, поводећи се за предлогом странке, „одређени новчани износ“ формулише као противвредност спорне ствари, јер су односне одговарајуће чинидбе, као што је подвучено, различитог правног карактера, те се тиме ствара забуна услед чега изрека пресуде може евентуално да постане неразумљива и противречна разлозима пресуде, што представља битну повреду одредаба парничног поступка из чл. 343, ст. 2, тач. 11, у вези чл. 353, ст. 2, и чл. 357, ст. 1, чл. 370, 371 и 375. (У таквом случају из изреке пресуде могао би се извести закључак да је у питању алтернативна обавеза туженика, док би се из разлога пресуде видело да је реч о пропису чл. 316 и да противвредност дотичне ствари није утврђена, или ако је погрешно, по предлогу туженика, утврђена у износу мањем од „одређеног новчаног износа“, постојао би разлог за укидање пресуде, из чл. 343, ст. 2, тач. 11, у вези чл. 353, ст. 2, на који се пази по службеној дужности, односно из чл. 343, ст. 1, који би разлог суд узео у обзир уколико је истакнут у правном леку тужилачке стране, на чију је штету примењена поменута одредба — чл. 353, 357, ст. 1, 370, 371 и 375, а под условима из чл. 360 и 379 у вези чл. 360, ст. 1, тач. 2—5, постојао би разлог за преиначење пресуде.)

Према свему што је наведено, не постоји ни један разлог да суд у спору ради неновчаног захтева утврђује вредност спорне ствари, односно вредност предмета спора (осим проверавања тачности означене вредности ради утврђивања надлежности у смислу чл. 39, ст. 3) већ је дужан да у случају усвајања тужбеног захтева унесе у изреку пресуде да се тужени може ослободити давања ствари или неке друге неновчане чинидбе, ако плати новчани износ, за који је тужилац изјавио да је вољан да га прими уместо утуженог, неновчаног предмета спора.

Даница С. Китић